

УДК 008/16

“СОЦІОДИНАМІКА КУЛЬТУРИ” А. МОЛЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЗРУШЕНЬ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КУЛЬТУРИ

Форкош Сергій Михайлович

*кандидат філософських наук,
sergey.forkosh@gmail.com*

Проаналізовано концепцію соціодинаміки культури А. Моля в контексті сучасних зрушень методологічних досліджень культури. Визначено основні риси поля культури з позиції комунікативно-технологічного підходу за А. Модем, серед яких найбільш важливою є її “мозаїчний” характер. Простежено у трактуванні дослідника, яку роль відіграють мас-медіа у формуванні стратегій майбутнього культури.

Ключові слова: комунікативно-технологічний підхід, “мозаїчна культура”, соціодинаміка культури.

У добу глобалізації в суспільстві відбуваються радикальні зрушення в різних сферах: інформаційно-комунікативній, економічно-енергетичній, екологічно-моральній та духовній. Деякі дослідники наполягають на тому, що здійснилися кардинальні повороти: лінгвістичний, філософський, технологічний тощо. В підґрунті кожного з них лежать конкретні в ситуативно-часовому плані думки, тобто використовується мова. “Думка, прописана або надрукована, постає як один з головних елементів культури. Саме вона об’єднує в одне ціле прозу і журналістику, поезію і наукові здобутки” [4, с. 214]. У такому контексті не виникає питання про природу мови, оскільки це питання розпорошується в множині концепцій. Тому на перший план виходить прагматичний аспект, в якому домінує теза: “мова сама по собі – продукт культури” [4, с. 243].

Для багатьох суспільних та культурних практик такого розуміння достатньо. Але коли йдеться про майбутнє культури і суспільства, тобто про довгострокові тенденції, то ситуація суттєво змінюється. Річ у тім, що найістотніші зміни, які мають довгострокові наслідки, відбуваються в культурі.

Найґрунтовніші концепції й погляди розуміння культури науковій спільноті запропонували А. Моль, С. Кримський, Д. Ліхачов, Ф. Джеймісон. Кожен з них обґрунтував підвалини відповідного підходу до розуміння культури: техніко-інформаційного (А. Моль) [4]; культурологічно-аксіологічного (С. Кримський) [2]; культурософського (Д. Ліхачов) [3]; постмодерністсько-виробничого (Ф. Джеймісон) [1].

Послідовний аналіз запропонованих концепцій не тільки розкриває особливості еволюції сучасної культури, а й надає можливість прояснити контури майбутнього людства.

Французький дослідник А. Моль, який мав досвід аналізу культурологічних та естетичних проблем інформаційної хвилі, інтегрував його в роботі “Соціодинаміка культури”

(1967). Йому вдалося описати декілька нових особливостей процесів соціальної комунікації, що викликало певну критику на Заході й суттєве неприйняття в світі впливу марксистської ідеології.

Майже через півстоліття наукова спільнота прийшла до висновку, що А. Молю вдалося прописати не тільки окремі риси й ознаки сучасної культури, а й виділити особливий етап її розвитку.

У підході А. Моля до культури можна виділити кілька базових положень:

- визнання самого факту існування об'єкта дослідження;
- розуміння причин еволюції культури як соціального явища;
- концентрація уваги на сучасному якісному рівні, який усвідомлюється як “мозаїчна культура” ;
- орієнтація на суто статистичний характер природи явищ сучасної культури;
- усвідомлення ролі знання в формуванні культурних новацій;
- обґрунтування припущення про можливість впливу на культурні процеси через інформаційні потоки.

Пріоритетами дослідника були не технічні можливості в інформаційному просторі, а філософсько-футурологічні положення. У вимірах концепції А. Моля йдеться не просто про майбутнє, а про виживання в ньому. “Якщо людство хоче вижити, воно повинно напрацювати новий спосіб мислення, структурній організації якого змушені сприяти засоби розповсюдження культури” [4, с. 370]. Тобто потенціал культури постає умовою виживання в майбутньому.

Самі засоби розповсюдження виступають базою фіксації та тиражування повідомлень. На підставі подій, які по-різному оцінюються індивідуально, людина створює нові повідомлення. “Система цих повідомлень складає потік, що поширюється засобами масової комунікації. Статистичні механізми потоку створюють соціокультурну таблицю, яка дає живлення інтелектуальному життю більшості людей...” [4, с. 84].

Передусім дослідник вважає, що “культура – це щось більш піднесене, ніж ті її крихтини, якими живляться маси, або що “культура” – це ідея, слова, твори мистецтва, винаходи або книги, тоді як цей термін позначає просто “семантичні або естетичні факти” повсякденного життя...” [4, с. 354]. Тому необхідно провести демаркацію між сукупністю традиційних уявлень про культуру й сучасними тенденціями, які визначають її еволюцію.

Спираючись на ідею еволюції, А. Молю порівнює два етапи культури: традиційний і сучасний. На традиційному етапі культура формує у людини “екран понять”, який має раціональну мережеву структуру, що фіксується геометричними параметрами. У межах такого екрану рух від одного вузла мережі знань рухався до іншого, кожен акт пізнання проходив через ряд обумовлених етапів, і “екран знання” нагадував за своєю структурою павутиння або тканину, міцно поєднану поперечними нитками.

Світ для людини традиційної культури виглядав як упорядкована ієрархічна система чітко визначених категорій, що знайшло своє втілення в багаторазових результативних спробах складання енциклопедій та класифікації наук.

У сучасному суспільстві культура постає продуктом освіти та досліджень, тобто вона потребує постійних зусиль порівняно невеликої групи людей, що належать до інтелектуального мікросередовища. Однак для більшої частини суспільства культура – продукт впливу засобів масової комунікації на соціальне поле, яке вони “зрошують” величезною кількістю повідомлень [4, с. 363].

Культура постає тепер не тільки як штучне середовище або інтелектуальний світ (Umwelt), не тільки як складний комплекс великої кількості культур та їх асоціацій (статичне визначення), але найперше як сила, що діє в соціальному полі [4, с. 349].

Це дає підстави для введення в науковий та прагматичний простір поняття “поле культури”. Саме поняття соціального поля, яке має інтелектуальне та культурне навантаження у контексті людської діяльності, стає маркером, що визначає вектор культурних зрушень. “Структурна організація поля культури завжди дуже близька до структурної організації форм мислення. Людина, яка здатна логічно мислити, звичайно схильна встановлювати логічні зв’язки і черпати з моря повідомлень, в яке вона занурена, саме раціональні або раціонально упорядковані фрагменти, яким і віддає перевагу над усім іншим” [4, с. 187]. Спираючись на особливості становлення інформатики, А. Моль говорить про “мозаїчний” тип культури, відмінності якого від класичного, гуманітарного її типу задано засобами виробництва, поширення та освоєння знань про навколишній світ.

“Сучасна культура, яку ми називаємо “мозаїчною”, пропонує для такого зіставлення екран, схожий на масу волокон, які переплітаються як завгодно, – довгих, коротких, товстих, тонких, розташованих майже у повному безладі. Такий екран здійснюється в результаті заглиблення індивіда в потік розрізнених, у принципі ніяк ієрархічно не впорядкованих повідомлень – він знає потрохи про все у світі, але структурність його мислення вкрай обмежена” [4, с. 44]. Тому світ культури постає перед людиною доби глобалізації як величезна мережа більш або менш замкнених циклів обертання продуктів культури, взаємопов’язаних і взаємозалежних, неймовірно складних, але тим не менше статистично визначених [4, с. 369].

За схемою статистичного розуміння зрушень криється надія на існування й пізнання не “чистих законів культури”, а деякої сукупності закономірностей, які пов’язують поля культури зі сферами людської діяльності.

А. Моль послідовно відстоює думку про те, що “культуру і продукти культури в найбільш загальному плані правомірно розглядати як особливий товар, підпорядкований певній кількості особливих законів, що до цього “товару” можна застосовувати поняття собівартості й соціальної цінності” [4, с. 298]. Це означає, що з’являються нові виміри культури, які пов’язані передусім не з результатами інтелектуальної, творчої та економічної діяльності людей, а зі самим процесом. І як стверджує А. Моль: “Відтепер культура полягає не в тому, щоб знати, а в тому, щоб знати, хто повинен знати. Культура редукує до телефонного довідника, до універсального довідкового бюро” [4, с. 357].

Водночас такий суто операційний підхід доповнюється розумінням генезису сучасної культури. “Культура як відображення соціального середовища в сучасному світі більше схожа на мозаїку, ніж на упорядковану мережу знань, причому ця мозаїка безперервно змінюється – окремі її шматочки замінюються новими, виникають нові зв’язки, відкриваються нові сфери використання, кожна людина створює свої власні ідеї і пускає їх в суспільний ужиток, своєю чергою вона черпає ідеї зі свого соціального середовища, оновлює свої погляди, збагачує свою культуру новими елементами” [4, с. 108]. Такі дії призводять до формування уявлень, частина з яких співпадає з особливостями дійсності, а деякі мають ознаки ілюзій. У такій ситуації виникає потреба в особливому механізмі, який узгоджує внутрішні й зовнішні чинники суспільного буття. На думку дослідника, такий механізм існує, тому особливу увагу він “приділяє особливостям соціокультурного циклу, який еволюціонує завдяки особливостям свого складу, а також під впливом подій, що відбуваються в світі, обмеженому

історичними параметрами”. На його думку, “соціокультурний цикл пов’язаний із зовнішнім світом через чотири компоненти: через гру уяви творця; через реалізацію ідей в світі речей; через зв’язок новин із світом історії, і через людей, які підпорядковують засоби масової комунікації певній системі соціальних цінностей” [4, с. 111].

Якщо в класичному типі культури система знання будувалася на потребі осягнення ланцюга причин і наслідків, то в “мозаїчному” типі культури – знання є випадковою сукупністю розрізаних елементів. Саме вони створюють хаотичний, але стійкий екран знання. Це означає, що сучасна людина сприймає оточуючий світ на підставі законів випадку, в процесі спроб і помилок. Тому сукупність її знання визначається статистично, оскільки формується із хвиль життя: газет, телебачення, радіо і т. ін. Нагромадження повідомлень і даних дає змогу виявити приховані в них структури. Мисляча людина, за концепцією Моля, рухається від випадкового до випадкового, але іноді це випадкове виявляється суттєвим. Дослідник стверджує, що екран знання сучасної культури стає схожим на утворення з волоку, тобто складається з розрізаних обривків, пов’язаних простими, чисто випадковими відношеннями зближення в часі засвоєння, за співзвучністю або асоціаціями ідей. “Ці обривки не утворюють структури, але володіють силою зчеплення, яка не гірше від старих логічних зв’язків надає “екрану знань” певну цільність, компактність, не меншу ніж у “тканиноподібного екрана гуманітарного утворення” [4, с. 45]. Таку культуру А. Моль позначає як мозаїчну, оскільки вона виявляється випадковою, складеною з багатьох фрагментів, які прилягають, але не утворюють конструкцій, де не існує точок відліку, немає ні одного дійсно загального поняття, але замість цього багато понять, які дуже вагомі (базові ідеї, ключові слова і т. ін.).

Головні канали засвоєння мозаїчної культури пов’язані з засобами масової комунікації – друк, кіно, радіо, телебачення, огляд технічних видань, бесіди з оточенням – усі ці джерела надають інформацію, яка залишає в пам’яті тільки скороминучі враження й осколки знань та ідей. Водночас для розуміння сутності “мозаїчної” культури необхідно визнати поєднання двох чинників: наявність та оновлення технічної бази; проекційне використання потенціалу мови.

Саме ці чинники забезпечують безперервність інформаційного процесу і формують його нелінійні особливості, які усвідомлюються як консервати культури. Так, у консерватах культури поєднуються можливості технічних засобів, змістовність повідомлення й особлива мовна субстанція. Остання виступає не тільки каналом великої кількості повідомлень культури, але за своєю структурою і за своїм словником маніфестує певний тип повідомлень, які адресовані суспільством індивідууму і, навпаки, спрямованих індивідуумом суспільству [4, с. 244].

Оскільки системи масового розповсюдження інформації – незліченні копії, документація та архіви – створюють своєрідну неперервну історичну хроніку, то споживачі консерватів культури змушені робити вибір залежно від особистого усвідомлення ситуації.

Перша ситуація, прагматична за своїм характером, полягає в тому, що людині необхідно “відкрити “засіки” своєї пам’яті, без розбору накопичуючи в ній усі “елементи культури”, що траплялися в полі свідомості” [4, с. 292]. Пересічна людина запам’ятовує дещо з останньої отриманої інформації, тобто вона перебуває під впливом випадкових процесів: пасивно поглинає масу різних, не пов’язаних одне з одним уривчастих повідомлень. У неї нема критеріїв, які б дозволили виділити важливу ідею, тому вона залишається на рівні визначення цікавого.

У цій неперервній, неупорядкованій, надмірній, випадковій інформації втілюється сутність мозаїчної культури, в межах якої людина залишається на поверхні речей, не маючи орієнтирів на рівні ієрархії знань, а тим самим піддається соціальному “промиванню” розуму, який занурений у потік масових повідомлень.

Друга позиція полягає у здійсненні певного відбору з “купи знань”. Такий відбір відбувається конкретно особистістю на підставі сформованих культурних пріоритетів і смаків. Конструктивною ідеєю в цьому плані, на думку дослідника, має стати “уявний музей” як певний соціальний міф. Такі персональні музеї створюються самими споживачами культури завдяки поповненню їх консерватами і подальшою структуралізацією.

У такому уявному музеї можуть знайти місце будь-які консервати культури, що відповідають життєвим, інтелектуальним та духовним орієнтирам людини. Наслідком діяльності у межах такої позиції стає необмежена кількість різноякісних “уявних музеїв” із вкрай обмеженим доступом до накопичених надбань. Це викликає деякий смуток в А. Моля. Він пов’язаний із тим, що “всі елементи культури пов’язані разом, і було б помилкою свавільно їх розчленувати, до чого ми схильні за своїми розумовими лінощами” [4, с. 356].

Концепція уявного музею орієнтована на втілення утопічної програми, в межах якої “масовий індивідуум” вже не дає змогу технічному прогресу засобів комунікації затопити себе, він використовує техніку з користю для себе, сам вибудовує свою культуру на “острівці”, з якого складається приватне володіння. А значить, за бажанням, він може зробити свій уявний музей динамічним, тобто таким, щоб на цій базі формувалися принципи його особистої етики, а можливо, і самостійної творчої діяльності” [4, с. 295].

Якщо розглянути цю ситуацію з положень і можливостей доби глобалізації, то треба наголосити, що абстрактна цілісна конструкція, яку створив дослідник, вписується в магістраль технологічно-соціального і культурного розвитку.

Отже, концепт “мозаїчна культура” фіксує в конгломеративному вигляді найважливіші зрушення в культурі, що, безумовно, треба розглядати як позитивний крок. У той же час методологічна складова дослідження залишилася на ембріональному рівні. Людина як суб’єкт-споживач залишається самотньою в своєму уявному музеї.

Сам факт визнання феномену мозаїчної культури можна розглядати як необхідну проміжну ланку дослідження культури. Мозаїчна культура виступає сукупним продуктом багатства всіляких знань і дії технічних засобів масової комунікації. Діяльність засобів комунікації беззаперечно має випадковий характер, причому не в математичному значенні, оскільки «чисто випадкова» вибірка була б цілком представницькою; у цьому випадку, однак, картина ускладнюється із-за дії прихованих, але сильних факторів поляризації, які ніколи не визнаються свідомо, але фактично завжди присутні на всіх етапах культурного процесу і в кінцевому результаті відбивають сутність людини незалежно від матеріалів, які використовуються для втілення нею своїх задумів [4, с. 354].

Врешті-решт мозаїчна культура постає як соціокультурна ситуація, яка характеризується випадковим, хаотичним сприйняттям різної інформації більшістю суб’єктів, у результаті чого ця інформація не організовується свідомістю суб’єкта в ієрархічно упорядковані структури, а формується за конгломеративним принципом на базі технічних засобів, що забезпечують масову комунікацію.

Розуміння сутності і можливостей мозаїчної культури стає можливим за умови прояснення її принципового зв’язку з технічним прогресом. А. Моль глибоко усвідомлював

своє існування “в світі технічної цивілізації, в світі, де саме суспільство побудоване як складний механізм; цей світ створюється зусиллями численних вчених, інженерів, винахідників, захоплених процесом прискорення технічного прогресу і позбавлених як дозвілля, так і бажання аналізувати цей процес в його сукупності” [4, с. 370].

Як відомо, техніка – це узагальнена назва різних механізмів, приладів та споряджень, які не існують у природі, а виготовлені людиною. Термін “техніка” також позначає “спосіб виготовлення будь-чого” – техніка живопису, техніка вирощування, техніка оперування і т. ін. У контексті мозаїчної культури техніка ототожнюється з сукупністю технічних систем, які забезпечують ефективність масової комунікації. Тому мозаїчний характер культури, що відображає неминучий у суспільстві багатства вплив засобів масової комунікації на соціокультурні процеси, суттєво відбивається на логічній організації культури. Логічна організація культури, яка вимірюється величиною автокореляції між елементами останньої, ймовірно, певною мірою компенсується за допомогою ряду технічних досягнень [4, с. 357]. Необхідні технічні досягнення слід розглядати в двох аспектах: з точки зору засобів, що забезпечують масову комунікацію, а також тих елементів, з якими пов’язані консервати культури. У такому контексті можна зрозуміти песимізм А. Моля, який полягає в тому, що з технічної точки зору “матеріал”, з якого виготовлені пам’ятки нашої цивілізації, що з’явилися в результаті консервації культури, як правило, вельми неміцний: платівки заграються, магнітофонні плівки розмагнічуються, перфокарти зношуються, книги і папір гинуть [4, с. 293].

У концепції А. Моля масова комунікація розглядається переважно з позицій перспективи культури, а участь її у відтворенні соціально-структурних процесів, влади й контролю, повсякденного життя людей, їх індивідуальності розуміється як трансмісія культурних значень і смислів у вигляді знань, цінностей, думок, переконань, навичок і зразків.

Мотив апеляції засобів масової комунікації не стільки до раціонального осмислення інформації, скільки до логіки міфу, яка знімає суперечності та значно спрощує образи світу, соціуму, людини, особливо відчутний у критиків сучасної масової культури, прихильників франкфуртської школи, в культурологічних та семіологічних підходах. Масова комунікація розміщується в контексті стихійної чи ідеологічно спрямованої міфотворчості, що викликає як нейтральне ставлення, так і негативні оцінки, пов’язані з визначенням зростання примітивності та однозначності в осягненні людиною складної суперечливої реальності.

У масовій комунікації вбачають і знаходять культурні індикатори, що вказують на структуру й динаміку ціннісних систем і пріоритетів у суспільстві.

За своєю сутністю концепція Моля виглядає як лінійна або одноступенева, що має свої сильні і слабкі наслідки.

Е. Катц і П. Лазарсфельд розробили “двоступеневу модель комунікації” [5]. Макрокомунікативний процес був структурований на дві стадії: спочатку повідомлення мас-медіа сприймаються активною частиною аудиторії – “лідерами думок”, а потім від них міжособистісними каналами транслуються пасивній частині, байдужій до радіо, газет і телебачення. Ця модель теж відображає деякі риси реальної комунікації в суспільстві.

У межах концепції не тільки підкреслюється зростання зв’язку між культурою і суспільством, а й аналізується роль засобів масової комунікації в цьому процесі. На думку дослідника, “засоби масової комунікації зробили культуру головною характерною рисою та двигуном сучасного суспільства” [4, с. 347].

В уявленнях Моля про культуру домінує одиничне й особисте, оскільки перебуваючи в двох ситуаціях споживач здійснює вибір. Перша ситуація полягає в тому, що суб'єкт знаходиться в активному інформаційному потоці й фіксує в пам'яті окремі фрагменти та елементи. Друга ситуація здійснюється “на базі вільного вибору, використовуючи консервати культури, людина зможе персоніфікувати свою індивідуальну культуру, надаючи їй більш особистий характер” [4, с. 295].

Через аналіз безлічі складних схем і зв'язків у сучасному суспільстві А. Моль приходиться до висновку, що існує творчий ланцюг, який пропонує послідовні етапи й веде від креатора нових ідей до середовища споживачів культури.

Варто підкреслити той факт, що А. Молю вдалося прописати алгоритм, завдяки якому продукт креативної діяльності отримує форму і якість, які відповідають вимогам інформаційних каналів, що забезпечують доступ різних соціальних груп. Здійснюється цей процес за допомогою технічних засобів, які досягнення різних форм культурного буття перетворюються у консервати культури. “Як тільки ідея або витвір стає об'єктом технічних процедур копіювання, вони попадають в сферу дії “геологічного” процесу накопичення “осадкових порід” культури, що призводить до збагачення інвентаря матеріалів, які формують пам'ять суспільства і забезпечують наступність його розвитку” [4, с. 109].

У культурному оточенні народжуються глибинні чинники впливу, які розширюють або скорочують поле можливостей особистості. Ці чинники охоплюють як технічно-технологічні знання та вміння, що забезпечують доступ до прошарків культури, а також інтелектуально-освітні можливості самого споживача культурних досягнень. У культурному розвитку особистості бере участь її розум, людям доводиться здійснювати процес подальшого “оснащення” свого розуму. Людині ніколи не забороняється відчувати бажання знати все більше і це бажання задовольняти – воно цілком природне, оскільки робота думки збагачує людину, навіть якщо вона пов'язана зі сферою, яка досить далека від її повсякденних занять [4, с. 241].

Саме по собі накопичення не постає результатом цілеспрямованих зусиль пошуку та системного засвоєння знання – це не відповідає суті життя в технічну добу, воно відбувається внаслідок постійного припливу із зовнішнього середовища найрізноманітнішої інформації.

Однією з важливих етичних проблем, що порушені масовою культурою, постає проблема впливу знання, отриманого без зусиль, на створення нових елементів культури [4, с. 348].

Такий комунікативно-хаотичний за своїм характером й інформаційно-культурний за своєю суттю процес поділяє суб'єктів-споживачів на дві великі групи. Перша забезпечує якісне проходження інформаційних потоків, а друга виконує функції оцінки й сепарації пропливаючої інформації.

У сучасному світі реальне значення знання ніколи не виступає обов'язковим критерієм для їх відбору засобами масової комунікації [4, с. 301]. У такому контексті зростає роль психологічної доступності, тобто рівня розуміння смислу повідомлень. Тому має підстави позиція, яку займає А. Моль, що “сучасна людина виробляє свою культуру не шляхом цілеспрямованої діяльності щодо подальшого розвитку основ знання, здобутими нею за роки освіти, а під впливом безперервного потоку окремих елементів культури, які поступово накопичуються в загальному процесі культурної діяльності” [4, с. 119].

Висновок дослідника однозначний: у наш час знання формується в основному не системою освіти, а засобами масової комунікації. У контексті такого трактування способу отримання знання стає зрозумілим підхід А. Моля до науки взагалі.

Маса друкованої застиглої продукції вражає дослідника, тому його уявлення про науку мають “друкарський” характер. Для нього наука – ця страшна конструкція з трактатів та курсів – є сукупністю писемних відбитків знань; це усвідомлений і разом з тим найбільш прозаїчний витвір людини, адже це перш за все друкований текст, папір, заповнений типографськими знаками [4, с. 224]. Сам друкований текст поділяється на дві якісні частини: наукові публікації і книги.

По суті, наукові публікації виконують роль радше свідків, ніж агентів розповсюдження; видання надає їм природної доступності, але це зовсім не передбачає доступу до інших розумів. Сьогодні ми спостерігаємо появу додаткового завдання, що виникає у процесі редагування цих публікацій, – пояснення і коментування текстів, яке, враховуючи зростаючу спеціалізацію, стає все більш складним і потребує нової професії [4, с. 228]. Тобто в наукових публікаціях є неординарна інформація, але її форма, мова і доступність обмежені.

Водночас науковим виданням надається інформаційно-довідкова інтерпретація. Що ж до книг, то вони активно подають на перший план орієнтовну інформаційну складову.

Книга постає перед нами як повідомлення, тому що на відміну від наукової статті вона видається для того, щоб бути прочитаною і дійсно використовується в таких цілях, зрідка частково. Виклад ідей у книгах більш досконалий і відзначений зрілістю думки автора порівняно з миттю появи їх в окремих публікаціях. Книга пропонує цілісний і синтетичний погляд на предмет, що обговорюється, і претендує на масове розповсюдження [4, с. 233].

Загалом наукові публікації і книги утворюють те середовище, в якому традиційно виділяють за різними схемами основні сфери наукової діяльності.

Дослідження науки потребує певного методологічного інструментарію. У межах концепції А. Моля методологічна складова ховається на периферії. І все ж таки, підсумовуючи, дослідник не зміг обійти методологію, але звернувся до неї тільки в контексті техніки, яка “запліднює” ту чи іншу сферу діяльності і втілюється в технології. У цьому плані він звертається до простої схеми поділу наук: послідовне набування знань про неживу і живу природу та людину. “Природничим наукам – фізиці, хімії і т. п. – відповідала методологія і техніка – “технологія” досліджень та додання першого типу, – техніка, що дає відповідь на питання: “Як змінити світ природи?” [4, с. 361].

Техніка, яка відповідає біологічним наукам, точніше наукам про живе, в сучасному суспільстві – «це технологія, якій необхідно відповісти на питання: “Як змінити людину?”

Гуманітарним наукам теж притаманна своя методологія і техніка – “технологія”. Йдеться про “технологію” культури, яка повинна відповісти на питання: “Як змінити свідомість людини?” [4, с. 363]. Пов’язати ці три галузі “технології” в межах етики майбутнього світу – саме таке завдання постане перед новою генерацією філософів.

Внаслідок роздумів над проблемами еволюції культури А. Моль приходиться до формулювання радикального питання: “Хто буде визначати коефіцієнт культурної значущості того чи іншого елемента знання, хто буде укладати таблицю культурних цінностей?” [4, с. 301]. Його відповідь полягає в тому, що виникає потреба в особливих суб’єктах, яких він називає філософами культури.

Водночас новій генерації філософів доведеться вирішити дві проблеми, які окреслив А. Моль. Перша пов’язана з мовою, точніше з тією структурою, яка народжується в процесі перетворення засобами комунікації знання на елементи культури.

Маса елементів культури взаємодіють і пов'язані різними її аспектами; ця система взаємодій утворює своєрідну інфрамову, дещо несформовану, але яка відіграє надзвичайно важливу роль внутрішньої структури [4, с. 125].

Інша проблема полягає в тому, що принциповий і постійний споживач культури, який продукує оригінальний фрагмент мозаїчної культури, одночасно досягає ситуації обміну, тобто отримує можливість елементарних економічних відношень. Продукти розумової діяльності регенерують себе у процесі їх трансляції і тим самим інтелектуальний діяч завжди отримує якусь користь від продажу своєї продукції, незалежно від ціни останньої.

А. Молю вдалося концептуально пов'язати науково-технічний прогрес із розвитком культури суспільства. Пізнавальні процедури, з одного боку, сприяють формуванню елементів і консервантів культури, а з іншого – вплітають ці дії в економічні процеси. Продукти розумової праці – ідеї – все більше набувають ознак позитивних цінностей, які, у крайньому випадку, підпорядковуються деяким законам політичної економії [4, с. 358].

У цілому позиція А. Моля пов'язана з абсолютизацією можливостей і реалій технічної думки, з результатами перенесення і переведення її досягнень у середовище споживачів культури, а також із відмовою пошуку методологічних засад, які б дали змогу бажання і мрії суспільства, споживачів культури перекласти на мову конструктивних соціальних теорій та моделей.

Засоби масової інформації відіграють важливу соціальну роль і орієнтирами для суспільства. Таку соціальну роль А. Моля розглядає як деяку доктрину й виділяє її головні форми.

Демагогічна доктрина. Її становлення пов'язується з виникненням радіо і усвідомленням його можливостей. Перш за все радіо перетворилося в систему зв'язку радіослухача з соціальним полем, стало елементом цього поля. Тобто технічний аспект відійшов на другий план, а на перший план захопили інформація і реклама.

Критерієм реалізації “демагогічної доктрини” виступає найвище задоволення найбільшої кількості слухачів. Евристичний і креативний елементи в цій доктрині знаходяться на низькому рівні. Наслідком дії цієї доктрини стає поява напівфабрикатів культури.

Догматична доктрина. Її сутність не визначається економічними чинниками. Вона створюється під впливом політичних партій, релігійних течій, держави, транснаціональних корпорацій, які бажають перетворити світ відповідно до положень певної ідеології. Це означає, що догматична доктрина перетворюється на систему пропаганди, яка базується на певних продуктах культури.

Маніпулятивний характер доктрини спирається на такі риси як монолітність (тези, гасла, догми) і неусвідомленість (“колективна душа”, гештальт, підпороговість сприйняття). Водночас усі елементи незалежно від того, подійні чи культурні вони за своєю інформаційною природою, постають перед споживачем поляризованими в доктринальному напрямі. Критерієм реалізації “догматичної доктрини” виступає оперативне фінансування різних її контурів, орієнтованих на окремі верстви культурної піраміди.

Еклектична або культуролістична доктрина. Завдяки її засадам відбувається масова редукція величезної мережі сучасних знань в скромну мережу, що доступна засвоєнню окремим людським розумом без значного викривлення. Функції такої редукційної трансляції виконують засоби масової комунікації. У межах цієї доктрини формується миттєвий зліпок з сукупної культури світу, що відповідає оптимальній комунікації між людиною і її

середовищем. Завдання спеціалістів з комунікації полягає в тому, щоб подати досягнення людської культури у вигляді, який відповідає інтелектуальному рівню пересічної людини.

У цілому є сенс розглядати еклектично-культуролістичну доктрину в енциклопедично-просвітницьких реаліях, які створюються засобами масової комунікації.

Соціодинамічна доктрина. Вона використовує засоби, які дозволяють впливати на культуру в цілому, тобто сприяти її еволюції. У її межах формуються цикли, контури, алгоритми, які сприймаються споживачами консерватів культури. Деякі з них намагаються прискорити або уповільнити культурні зрушення. Це означає, що вони з позиції споживачів поступово переходять до творчого відбору. Саме в такому середовищі усвідомлено або неусвідомлено розгортається діяльність особистостей творчого типу. Наслідком їхньої діяльності стають нові елементи культури і позитивні зрушення в суспільстві.

Творчі особистості і представники засобів масової інформації в підсумку визначають стратегічні позиції в культурних циклах і контурах, тобто забезпечують своєрідний культурний моніторинг. Водночас окремі алгоритми статистично детермінують протилежно орієнтовані соціокультурні процеси.

Критерій реалізації “соціодинамічної доктрини” виступає в формі аксіологічного вказівника: орієнтовано в минуле – орієнтоване в майбутнє.

Безумовно, сила культури суттєво залежить від імовірних асоціацій. Базою для них виступають “атоми думки” – смислові концепти, які існують у формі слів мислення. Звідси один крок до ідеалізованого об’єкта “атом культури”. Сукупність “атомів культури”, які знаходяться в системі каналів розповсюдження, засвоюється групами людей із різними рівнями свідомості й осідає в їхній пам’яті після процедур відбору шляхом забування. Але абсолютизація “атомічної точки зору” [4, с. 49], незважаючи на увагу багатьох дослідників, залишається абстрактним ідеалом. Це А. Моль підтверджує своєю техніко-комунікативною концепцією, починаючи з “атомів культури” і через “мозаїчну культуру” приходячи до “універсальної глобальної енциклопедії”.

У цілому соціодинамічна модель культури дозволяє усвідомити наявність тенденцій, які на феноменологічному рівні фіксують еволюцію культури. У багатьох випадках А. Моль відчуває напрям майбутніх зрушень і вгадує окремі елементи майбутнього світу. Його впевненість у ролі знання і творчих особистостей у формуванні нових елементів культури за допомогою засобів масової комунікації досягає глобального рівня. Моль як і Морено вважає, що “долі нашої цивілізації пов’язані зі здатністю її носіїв до творчості, ми змушені напрацювати визначене ставлення до впливу, який здійснюють засоби масової комунікації на всю людську спільноту і на творчий процес створення нових ідей” [4, с. 369].

Водночас недостатня увага до методологічного аспекту дослідження культури, орієнтація на знання як основне джерело культурних зрушень і абсолютизація ролі науково-технічного прогресу не дозволяють реалізувати потенціал соціодинамічної концепції культури А. Моля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Джеймисон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму // Ф. Джеймисон / Пер. з англ. П. Дениска. – К.: Видавництво “Курс”, 2008. – 504 с.
2. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

3. Лихачев Д. С. Будущее литературы как предмет изучения: заметки и размышления / Д. С. Лихачев. – Новый мир. – 1969. – № 9. – С. 167–184.

4. Моль А. Социодинамика культуры / А. Моль. – Пер. с фр. / Предисл. Б. В. Бирюкова. Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.

5. Katz E. Personal Influence / E. Katz, P. Razarsfeld. – Transaction Publishers; 2 edition; 2005. – 434 p.

«SOCIAL DYNAMIC OF CULTURE” A. MOLE IN THE CONTEXT OF CURRENT DEVELOPMENTS METHODOLOGICAL STUDIES CULTURE

Forkosh Sergey

Ph.D

sergey.forkosh@gmail.com

In the era of globalization in a society radical changes occur in different sectors: information and communication, and energy economically, environmentally and moral and spiritual. Some researchers insist that dramatic turns happened: linguistic, philosophical, technological and so on. But the most significant changes that have long-term effects occurring in the culture.

This article analyses concept of social dynamic of culture A. Mole in the context contemporary challenge in methodological culture. Reviewing contemporary culture from the point of communication and technological aspect researcher determines features of main fields of culture, the most important of that is mosaic character of modern Culture. Describing man in current flow of “messages” A. Mole finds the role of media in the formative strategies of the future culture.

Social dynamical model of culture allows to realize the presence of trends on the phenomenological level that fixed evolution of culture. In many cases A.Mol finds the direction of future developments and individual items guessing the next world. His confidence in the role of knowledge and creative individuals in the formation of new elements of culture through mass media reaches a global level. It should be emphasized the fact that A.Mol could prescribe the algorithm by which the product of creative activity gets shape and quality that meet the requirements of information channels, providing access to various social groups.

A.Mol could conceptually connected scientific progress with the development of culture. Educational procedures on the one hand contribute to the formation of elements and preservatives culture, on the other - involve these actions in the economic processes. Product of mental work, for instance, ideas are increasingly becoming positive character values that can be under some laws of political economy.

The study of science requires amethodological tools. Within the concept A.Mol methodological component hides on the periphery. Yet summing up the researcher could not circumvent the methodology, but applied it only in the context of technic which “fertilizes” a particular field of activity and is embodied in technology.

Overall social dynamic culture model using the tools that will influence the culture in general, that contribute to its evolution. It is formed within cycles, paths, algorithms that are understood by consumers conservatives of culture. Some of them try to speed up or slow cultural shift. This means that they are from the perspective of consumers are moving to the creative selection. It is

in this environment, consciously or unconsciously opens creative personalities activity type. New elements of culture and positive changes in society are result of their work.

Overall position A.Mol connect with absolutization of the opportunities and realities of technical ideas, results transfer and the transfer of its achievements in environment consumer culture and the refusal search methodological principles that would wish and dream society consumer culture, translated into the language constructive social theories and models.

However exaggeration of importance of knowledge, and insufficient Wikipedia methodological aspect Researchers do not completely provide potential social concept of culture.

Keywords: communicative and technological approach, “mosaic culture», social dynamic of culture.

Стаття надійшла до редколегії 06.04.2015

Прийнята до друку 20..04.2015